

PRISPEVEK K ZGODOVINI FOTOGRAFOV V ŠKOFJI LOKI

V pričujočem prispevku bi rad opozoril na manj znane, oziroma redkeje obrti v Škofji Loki. Nekatere teh obrti so izginile, nekatere, kot na primer fotografija, pa so pridobile na pomembnosti.

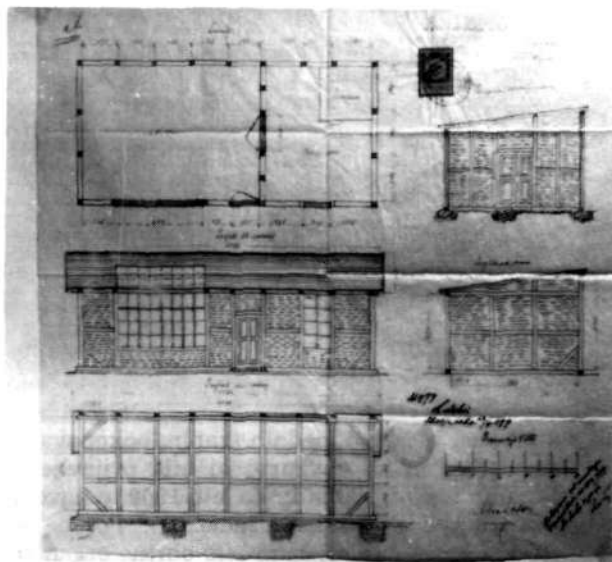
Drug razlog za raziskavo loških fotografov je smrt kar treh mojstrov v zadnjem desetletju. Leta 1980 je umrl mojster Lojze Šturm, leta 1991 pa že kar legendarna Aki in Stanka Krašovec. Pri Šturmu in Aki nadaljuje obrt mladi rod. Žal pa se je uničila zapuščina Blaznikovega ateljeja. Gospa Stanka Krašovec, rojena Blaznik, mi je ob pripravljanju tega prispevka še povedala, da so očetove plošče uničili ob predelavi ateljeja. Na tem mestu opozarjam Ločane, naj bodo pozorni na starejše domače mojstre, če imajo ohranjene takšne fotografije. O fotografijah se bo lahko še veliko našlo in je pričujoči članek le kratek doprinos k tej temi.

Konec prejšnjega stoletja pa vse do zadnje vojne je bila drobna obrt na Loškem v razmahu. Velikih tovarn ni bilo. Kmečki živeli je imel svoj razvoj v okviru kmetij, drugi aktivni prebivalci pa so se različno preživljali. Če pogledamo v predvojni okrajni register obrti, industrije in trgovine, ki daje podatke od konca prejšnjega stoletja do leta 1948 (brez žirovskega območja), vidimo, da je bilo v registru vpisanih 198 gostinskih obratov, 646 različnih obrti ter 551 različnih trgovin. Seveda vsi ti obrati v tako dolgem časovnem obdobju niso delovali istočasno.¹ Veliko obratovalnic pa si je le sledilo iz roda v rod. Poleg tistih običajnih so se ljudje ukvarjali z manj običajnimi in specialnimi dejavnostmi, s trgovino s svečami, radio aparati (kar dve trgovini), prodajo molitvenikov na sejnih, čebelami, smodnikom, električnimi žarnicami, semeni, zeljem, sadjem, želodom, storži, repo in korenjem, gobami, časopisi, razglednicami, jajci, kostmi in črevi itd. Danes so mnoge takšne dejavnosti prevzele specializirane veletrgovine ali pa druge velike blagovnice. Nekaj takšnih stvari pa najdemo danes v trafikah in drugih posebnih kioskih. Od obrti bi omenil plakaterja, izdelovalca harmonik, bisernih gumbov, likanje in pranje perila (moški), izdelovalca vate iz odpadnih tkanin, pokopavanje mrličev. Domača obrt je živela še posebej in na davkariji ni bila prijavljena, registrirala pa jo je občina v okviru raznih drugih statistik. Za leto 1909 so navedli v Loki nekaj čipkaric, ki so delale za trgovce in za nunski samostan.² Posebej se omenja tega leta še glavnikarstvo, ki, kot kaže, v celoti še ni bilo obrtno organizirano in so posamezniki še delali glavnike doma, podobno kot Ribničani suho robo.

Za Puštalce je za preteklo stoletje sploh znano, da so živeli od domačega glavnikarstva. Neobdavnice so bile tudi perice in »pedenarce« (Bedienerin), ki so prihajale na dom pospravljat, pomivat, ribat, skuhat perilo in ga na vodi oprat. Ta stan bi bilo še posebej zanimivo obdelati. Vsi omenjeni posebni obrtniki in trgovci so plačevali davke, da so imeli mir pred financarji. Za nekatere večje obrtnike in trgovce pa so bile takšne male, drobne prijavljene obrti le dopolnilo pri njihovi dejavnosti. Večji gostilničarji so imeli še javne tehtnice, fijakarstvo itd. Pri takšnih drobnih dejavnostih zaslužek sicer ni tekel, je pa po malem kapljalo. Mnoge takšne dejavnosti so se v današnji čas uspešno razvile, mnoge pa so danes

le še zgodovinski spomin, ki ga je vredno ohraniti. Fotografska obrt je ena tistih, ki je naredila velik razvoj. Na začetku so hodili v Loko potujoči fotografi.

Prvi znani loški poklicni fotograf je bil OTON SADAR. Otonov oče Lovrenc Sadar je bil nadučitelj in šolski ravnatelj v Loki. Rojen je bil leta 1832, po nekaterih podatkih 1833, v Komendi.³ Umrl je leta 1883 v Loki. Leta 1864 se je v Loki poročil z domačinko Johano Štebel, rojeno 1846. Še istega leta se jima je rodil sin Oton. Naslednje leto je mati Johana umrla. Oče Lovrenc se je drugič poročil leta 1876 z Rozalijo Jurman, rojeno 1848 v Cerknem. Imela sta še sedem otrok, vendar so trije umrli že v prvih letih.⁴ Leta 1871 je Lovrenc Sadar kupil hišo v Mestu št. 95, danes Blaževa ulica 2. Druga žena Rozalija ga ni dolgo preživela. Umrla je že leta 1888 v Loki. Hišo je dobila hčerka Rozalija, rojena 1869. Ta se je ukvarjala s solarji, ki jim je dajala hrano. Še dokaj mlada je hišo leta 1902 prodala Josipu Kokalju, knjigovezu in prodajalcu molitvenikov na sejmih.⁵ Kot je zapisano v statusu animarum in v popisu prebivalcev, je Oton Sadar postal notarski pisar. V popisu pribivalcev leta 1890 je bil Oton še pisar. S fotografsko obrtjo je pričel leta 1896. Pri delu mu je pozneje pomagala hči Ana Marija, rojena 1897. Leta 1910 je bila na njegovo in na Anino ime registrirana tudi prodaja razglednic.⁶ Sadar je založil več loških razglednic. Oton Sadar se je leta 1895 poročil z Ano Marijo Müller iz Rečice pri Bledu. Imela sta pet otrok.

Načrt prvega Sadarjevega ateljeja na župnijskem vrtu na Grabnu leta 1899.

Najstarejša Ana Marija mu je pomagala pri obrti, kot smo že omenili. Leta 1907 mu je umrla žena. Naslednjega leta se je ponovno poročil z Ljudmilo Frančiško Fischer iz Zgornje Kungote na Štajerskem. Fračiška je bila rojena 1875. Ob rojstvu otrok leta 1897 so stanovali na Lontrgu št. 83, danes Spodnji trg 2, kjer je Dom obrtnikov, leta 1903 v Mestu št. 19, danes Mestni trg 20, kjer je sedaj uprava Mesoizdelkov in leta 1907 v Mestu 25, pri Žigonu, danes Mestni trg 15. Oton Sadar je umrl leta 1919.⁷

Leta 1899 je Oton Sadar na Grabnu na župnijskem vrtu zgradil svoj prvi atelje. V načrtu je bila narisana lesena enokapnica v velikosti okrog 11×5 m. Atelje

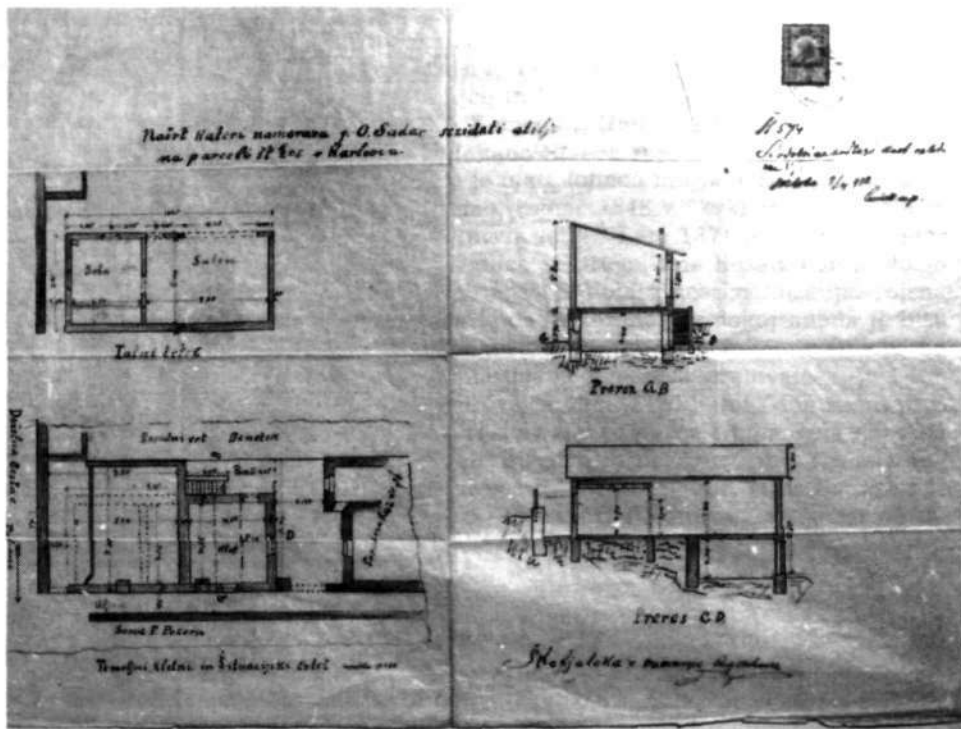
Sadarjev atelje na Grabnu. Uta še stoji in služi kot shramba poljskega orodja.

je bil razdeljen na delavnico s temnico in večji salon. Pri izgradnji ateljeja se niso držali načrtov. Postavili so majhno leseno enokapno uto, v kateri je bilo poleti mogoče fotografirati pri dnevni svetlobi od zunaj. Klient je sedel v uti, kjer se je dalo režirati okolje. Sprednje lice je bilo skoraj v celoti odprto. Stranski steni pa sta se po potrebi odpirali z lesenimi polknicami. Ta mini atelje v velikosti $3,10 \times 2$ m se je ohranil do danes in služi kot shramba za vrtno orodje. S parkirišča na Grabnu, ob pogledu na spodnji vrt proti vzhodu, ga je moč videti. Takšen provizorij na tujem svetu Sadarja ni mogel zadovoljiti, saj je moral izdelovati fotografije in tudi fotografirati v stanovanju.⁸

Leta 1910 je Sadar odkupil del parcele št. 205 v dvoriščnem podaljšku hiše, danes Kopališka ulica 6. Kupljeni del parcele je gravitiral na Poljansko cesto danes št. 3.⁹ Še istega leta je zgradil nov, večji atelje s sobo 4×5 m in salonom 7×5 m. Stavba je enokapnica in je delno podkletena. Leta 1920 je atelje po njegovi smrti dedovala hči Ana, ki je že prej sodelovala pri očetevi obrti.¹⁰

Sadar je bil univerzalen. Vzdrževal in vodil je plesni ansambel. V starih vabilih na loške družabne prireditve (plese) je pogosto zapisano, da bo občinstvo zabavala »komorna godba gospoda Sadarja« ali pa »muzika na lok« gospoda Sadarja. Leta 1913 je dobil od okrajnega glavarstva v Kranju pravo obrtno koncesijo za tovrstno dejavnost.¹¹

Oton Sadar je imel fotografije označene na doslej dva znana načina. Pod sliko, ki je bila nalepljena na trši karton, je bilo zapisano Oton Sadar Škofja Loka. Na hrbtni strani pa: *Oton Sadar fotografični atelje v Škofji Loki na Grabnu*. Na nemški inačici je spredaj podpisano Otto Sadar Bischoflak, na hrbtni strani pa *Otto Sadar*

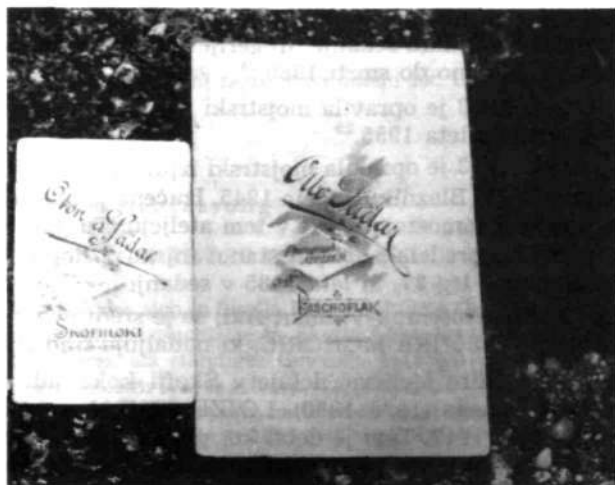

Načrt Sadarjevega ateljeja v Karlovcu, na Poljanski cesti. Pozneje je bil to Blaznikov atelje in atelje AKI. Poslopje je predelano v stanovanjsko hišo, Poljanska cesta 3.

Photograph. Atelier Bischoflak. Na nemški inačici je spuščeno »na Grabnu«. Mogoče je takšna oblika že iz časa, ko je imel atelje že v Karlovcu. Ločani, poglejte, če imate v posesti še kakšne druge njegove inačice! Oton Sadar je umrl leta 1919. Hči Ana ni dolgo vodila obrti.

Leta 1923 je atelje odkupil AVGUST BLAZNIK.¹² Rojen je bil leta 1883 v Škofji Loki. Fotografske obrti se je izučil pri Gustavu Bertholdu v Ljubljani.¹³ Berthold je bil sin puštalske graščakinje in je na začetku tega stoletja občasno bival in zahajal v Loko. Tu se je družil z loško inteligenco in umetniki, Jakopičem in Groharjem. V to družino je spadal tudi Avgust Blaznik. Več o tej družbi sem pisal v LR 1987.¹⁴ Berthold je veljal za imenitnega umetniškega fotografa. Avgust Blaznik je pričel s samostojno obrtjo leta 1905.¹⁵ Prvotno je stanoval na Lontrgu v Konzumu, danes Spodnji trg 35. Okrog leta 1914 se je preselil na Plac h Kajbetu, Mestni trg 5. Tu je imel atelje na hodniku.¹⁶ Tak atelje pa ni bil pripraven, zato mu je bil dobrodošel nakup Sadarjevega ateljeja. Leta 1936 se je pri njem izučila hči Stanka.¹⁷

Na začetku stoletja je imel fotografsko obrt tudi JOSIP MARGUČ v Blaževi ulici št. 9.¹⁸ Bil je najstarejši sin Janeza Marguča, po domače Štajerca, ki je bil doma iz Loč, Draža vas na Štajerskem, in Katarine Mohar iz Virmaš. Rojen je bil leta 1875 že v Loki.¹⁹ Najdejo se fotografije z njegovo oznako. Koliko časa je imel obrt, mi ni bilo mogoče ugotoviti. Tiskanega lastnega papirja z oznako firme ni

Hrbtna stran fotografij z oznako Sadarjevega ateljeja.

imel. Na hrbtno stran fotografije je pritisnil žig *Josip Marguč – fotograf – Škofja Loka*.

Adresar za Slovenijo iz leta 1921 navaja v Škofji Loki poleg že pokojnega Antona Sadarja, pravilno Otona Sadarja, in Avgusta Blaznika še ALOJZA PAVLOČIČA.²⁰ Mogoče je ta po smrti Otona Sadarja nekaj časa delal v njegovem ateljeju?

Leta 1929 je v Zgornjem Karlovcu 13 v Škofji Loki registriral obrt JANKO ŠELHAUS. Podatke o tej fotografski družini mi je prijazno poslal naš znani fotoreporter v pokoju, Edi Šelhaus. Takole piše:

»Moj oče Janko Šelhaus (1884) in moja mati Julijana, rojena Rupnik (1892) sta živela v Trstu do leta 1929, kjer sta se ukvarjala s fotografijo. Oče je po prihodu v Jugoslavijo odprl v Zagrebu (1929) fotografski atelje Jadran, samo nekaj mesecev kasneje pa tudi v Škofji Loki (1929) podružnico, ki jo je vodila moja mati. Šele ko je v Ljubljani 1935. leta naredila mojstrski izpit iz te stroke, je bil atelje na njeno ime. Oče se je izučil obrti v Nemčiji, medtem ko se je mati priučila. Obrt je imela v Škofji Loki do svoje aretacije leta 1944, ko so jo zaprli zaradi sodelovanja z OF. Tu moram pripomniti, da je bila pred vojno nekaj časa tudi v Žireh pri Lengerjevih foto delavnica, ki jo je vodil fotografski pomočnik Rihard Mlekuž, rojen v Bovcu in je zaradi fašizma pribežal v Jugoslavijo. Rihard Mlekuž je bil med vojno nekaj časa tudi fotograf 14. divizije, po vojni pa je imel atelje v Celju (Foto Partizan) in je že umrl.

Moj oče je umrl v Zagrebu leta 1956, mati v Ljubljani leta 1975. Atelje v Škofji Loki je vodila do leta 1962.

Rojen sem 1919 v Podkraju pri Vipavi, izučil sem se za fotografa v Zagrebu od leta 1933–1936, bil zaposlen v Škofji Loki do začetka vojne. Med vojno sem bil vojni foto dopisnik, po vojni do leta 1957 snemalec pri filmu v Trstu, nato fotoreporter pri Slovenskem poročevalcu in Delu do upokojitve leta 1973.«²¹

V obrtnem registru je kot samostojna poslovodkinja vpisana Julijana Šelhaus šele leta 1938, ko so vpisali tudi prenos obrti v novo hišo, Novo predmestje 22, danes Kidričeva cesta 4.²² Obrt je odjavila leta 1961.

Avgust Blaznik je umrl leta 1950. Pri njem se je izučil JOŽE OBLAK (1924–1960). Pri naslednici ateljeja, hčerki Stanki Blaznik, poročeni Krašovec, je

deloval kot pomočnik do leta 1953, ko je začel samostojno obrt v prostorih fotokluba v lokalu sedanje drogerije Centromerkurja na Mestnem trgu 19. Obrt je imel prijavljeno do smrti 1960.²⁴

Leta 1953 je opravila mojstrski izpit Stanka Krašovec, roj. Blaznik. Z obrtjo je prenehala leta 1955.²⁵

Leta 1953 je opravila mojstrski izpit tudi IVANKA KOŠENINA-AKI. Učiti se je pričela pri Blazniku že leta 1945. Izučena je bila leta 1948. Po odjavi Blaznikove je prevzela samostojno obrt v tem ateljeju. Tu je fotografirala do leta 1960, ko je Krašovčeva predelala atelje v stanovanjsko poslopje. Aki se je preselila v Martinovo hišo, Mestni trg 27, in leta 1985 v sedanji lokal na Mestnem trgu 30.²⁶

Ivanka Košenina-Vidmar, Aki, se je sredi leta 1988 upokojila. V ateljeju jo je nasledila hči MIRA MOHORIC, ki nadaljuje tradicijo – Foto Aki...

Poleg Mire Mohorič deluje v Škofji Loki tudi fotograf Stane Šturm. Je sin Lojzeta Šturma (1929–1980). LOJZE ŠTURM se je učil v Kranju pri Mariji Kosi od 1944 do 1947. Tam je delal kot pomočnik še do maja 1948. Leta 1948 in 1949 je bil pomočnik pri Fotopodjetju Hrvatske v poslovalnici v Splitu. Po odsluženju vojaškega roka v mornarici je bil od 1952 do 1953 fotograf pri VP v kasarni v Škofji Loki. Marca 1953 je položil mojstrski izpit in začel privatno obrt v Železnikih. Leta 1960 je prestavil obrt v Škofjo Loko, na Spodnji trg 38. Po smrti 1980 je obrt nadaljevala žena Ivana, leta 1985 pa jo je prevzel sin Stane.²⁷

Opombe

¹ *Zgodovinski arhiv Ljubljana*, Enota v Škofji Loki, dalje ZAL Šk. Loka, Register obrti, trgovine in industrije do leta 1948. Najstarejši vpisi sežejo še v konec 19. stoletja.

² ZAL Šk. L., Občina Škofja Loka, obrtne zadeve, fasc. 133.

³ ZAL Šk. L., Status animarum II, popis prebivalstva 1880, 1890.

⁴ *Župnijski urad v Škofji Loki*, Status animarum, gostači.

⁵ France Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, Šk. Loka 1984, str. 135.

⁶ Opomba ad 2; Obrtni register 1907–1919, fasc. 133.

⁷ Opomba ad 4.

⁸ ZAL Šk. L., Občina Škofja Loka, gradbene zadeve, fasc. 111.

⁹ France Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki I*, Šk. Loka 1981, str. 50.

¹⁰ Opomba 8.

¹¹ Opomba 6.

¹² Opomba ad 9.

¹³ Povedala Stanka Blaznik, poročena Krašovec, januar 1988.

¹⁴ France Štukl, Slikarja Rihard Jakopič in Ivan Grohar v Škofji Loki, *Loški razgledi* 34, 1987.

¹⁵ ZAL Šk. L., opomba 1, št. 396.

¹⁶ Povedala Stanka Krašovec, januar 1988.

¹⁷ Opomba 16.

¹⁸ Opomba ad 2.

¹⁹ ZAL Šk. L., Status animarum II.

²⁰ *Adresar za Slovenijo 1921*, Drago Besednjak in drug, Ljubljana 1921, str. 242.

²¹ Edi Šelhaus, pismo dne 18. 1. 1988.

²² Opomba ad 1, št. 49.

²³ ZAL Šk. L., Ljudski odbor mestne občine (LOMO) 1953, Fasc. 8. št. 82; obrtni register na občini Škofja Loka.

²⁴ Opomba ad 23.

²⁵ ZAL Šk. L., LOMO 1955, fasc. 37, št. 39.

²⁶ Pogovor z Aki, januar 1988.

²⁷ ZAL Šk. L., OBLO, fasc. 105, št. 284; obrtni register na občini Šk. Loka.

Zusammenfassung

BEITRAG ZUR GESCHICHTE DER FOTOGRAFEN

Die Fotografie ist eines der Gewerbe, das sich in Škofja Loka weit über alle Erwartungen hinaus entwickelt hat. Gewerblich registriert reicht sie in Škofja Loka bis zum Jahr 1896 zurück, als Oton Sadar das Fotografieren als ständiges Gewerbe aufnahm. Früher wurde Škofja Loka von reisenden Fotografen besucht. Wie es scheint, war Sadar ein unternehmungslustiger Typ, er begann nämlich als Notarbeamter, später hatte er die amtliche Genehmigung noch für Musikensembles. Sein erstes Atelier erbaute er 1899 im Pfarrhofgarten in der Straße Na Grabnu, sein zweites, größeres, in der Poljanska cesta 3. In diesem Gebäude wurde die Tradition von 1910 bis 1960 fortgesetzt. Nach Sadars Tod wurde das Atelier kurze Zeit von seiner Tochter Ana geführt, im Jahr 1923 kaufte aber das Gebäude der Fotograf August Blaznik, der drei später in Loka selbständig tätige Fotografen ausbildete: seine Tochter Stanka, verheiratet Krašovec, Jože Oblak und Ivanka Košenina – Aki. Diese übersiedelte das Atelier auf den Mestni trg, wo ihre Tochter Mira, verheiratet Mohorič, ihre Nachfolgerin wurde. Am Beginn des Jahrhunderts war neben Sadar noch Josip Marguč tätig und um 1921 Alojz Pavločič.

Zwischen den Jahren 1929 und 1961 war eine bekannte Werkstatt das Atelier Foto Šelhaus, im Besitz des Vaters Janko und seiner Frau Julijana. Im Jahr 1960 nahm dieses Gewerbe in Škofja Loka Lojze Šturm auf. Nach seinem Tode 1980 folgte ihm seine Frau, während nach ihr 1985 das Gewerbe ihr Sohn Stane übernahm.